

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het effect van de huidskleur van de dader op de straftoemeting: een experimenteel onderzoek

Wingerden, S.G.C. van; Dillen, L. van; Vanderveen, G.N.G.

Citation

Wingerden, S. G. C. van, Dillen, L. van, & Vanderveen, G. N. G. (2023).
Het effect van de huidskleur van de dader op de straftoemeting: een
experimenteel onderzoek. *Proces: Tijdschrift Voor Strafrechtspleging*,
102(4), 221-240. doi:10.5553/PROCES/016500762023102004003

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3640516>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het effect van de huidskleur van de dader op de straftoemeting: een experimenteel onderzoek

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen*

1. Inleiding

1.1 Zwaardere straffen voor daders met een migratieachtergrond

‘Verdachte met buitenlands uiterlijk krijgt eerder een celstraf’, zo kopte het NRC In 2012¹ op basis van bevindingen van onderzoek van Wermink, De Keijser en Schuyt.² Hun onderzoek, waarbij door strafzittingen van politierechters bij te wonen gegevens zijn verzameld over de zaak en de verdachte, leidde tot de nodige commotie. Dat verdachten met een buitenlands uiterlijk een grotere kans hebben op gevangenisstraf riep vragen op over rechtsongelijkheid bij de rechter. Die vragen bereikten ook de Tweede Kamer.³ In reactie op de Kamervragen gaf minister Opstelten aan dat de Raad voor de rechtspraak de rol van de etniciteit van de verdachte verder zou laten onderzoeken. De studies die daarop zijn uitgevoerd, laten zien dat verdachten met een migratieachtergrond een grotere kans hebben op gevangenisstraf en dat zij een langere gevangenisstraf krijgen dan verdachten met een Nederlandse achtergrond. Maar deze verschillen kunnen grotendeels verklaard worden doordat de groepen verschillen in de delicten waarvoor men veroordeeld is, en verschillen in sociaaleconomische en andere daderkenmerken, zoals werkloosheid en het hebben van delinquente vrienden.⁴ Verdachten met een migratieachtergrond worden dus wel zwaarder bestraft, maar dit komt niet *door* hun etniciteit. Uit een vervolgstudie bleek bovendien dat verdachten met een migratieachtergrond niet zozeer *zwaarder*, maar eerder *anders* worden bestraft: sommige etnische groepen hebben wel een grotere kans op een onvoorwaardelijke gevangenisstraf, maar verdachten met een Nederlandse achtergrond worden bijvoorbeeld weer

* Dr. mr. Sigrid van Wingerden is universitair hoofddocent bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden en tevens voorzitter van de redactie van PROCES. Dr. Lotte van Dillen is universitair hoofddocent aan de sectie Sociale, Economische en Organisationspsychologie van de Universiteit Leiden. Dr. Gabry Vanderveen (†) was universitair hoofddocent criminologie bij het departement Law, Society & Crime van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

- 1 ‘Verdachte met buitenlands uiterlijk krijgt eerder een celstraf’, *NRC* 14 maart 2012, online te raadplegen op www.nrc.nl/nieuws/2012/03/14/verdachte-met-buitenlands-uiterlijk-krijgt-eerder-celstraf-a1446837.
- 2 H.T. Wermink, J.W. de Keijser & P.M. Schuyt, ‘Verschillen in straftoemeting in soortgelijke zaken: Een kwantitatief onderzoek naar de rol van specifieke kenmerken van de dader’, *Nederlands Juristenblad* 2012, 11, p. 726-733.
- 3 Aanhangsel Handelingen 2011/12, nr. 2130.
- 4 H.T. Wermink e.a., ‘Etnisch gerelateerde verschillen in de straftoemeting’, *Research Memoranda - Raad voor de Rechtspraak* 2015, 10-1, Den Haag: Raad voor de Rechtspraak/Sdu Uitgevers.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

punitiever behandeld waar het de voorwaardelijke gevangenisstraf betreft.⁵ Deze studie suggereert dat als alle soorten sancties samen worden genomen, de etnische groepen in strafzwaarte nauwelijks verschillen.

1.2 Straftoemetingsonderzoek

Onderzoek naar de rol die de afkomst van de verdachte speelt bij de straftoemeting gebeurt over het algemeen door een grote hoeveelheid uitspraken van rechters kwantitatief te analyseren door middel van regressieanalyses. In de Verenigde Staten van Amerika zijn reeds honderden van dergelijke studies verschenen over de vraag of zwarte daders zwaarder worden bestraft dan witte daders.⁶ Een probleem met de gehanteerde onderzoeksmethode is echter dat de uitkomsten slechts verbanden aantonen tussen de zaaks- en daderkenmerken en de straf, maar dat het niet mogelijk is om vast te stellen of het verband ook oorzakelijk is. Als de resultaten laten zien dat etniciteit samenhangt met de straftoemeting, hoeft het dus niet zo te zijn dat een migratieachtergrond een hogere straf veroorzaakt. De reden voor de hogere straf kan gelegen zijn in andere kenmerken die niet of niet voldoende in het regressiemodel zijn meegenomen. Als verdachten met een migratieachtergrond bijvoorbeeld een andere proceshouding hebben dan verdachten zonder migratieachtergrond, of een slechtere advocaat, dan zouden deze factoren voor verschillen in straf kunnen zorgen. Dit probleem, dat regressieanalyses alleen samenhang tussen factoren kunnen aantonen, maar niets kunnen zeggen over de oorzakelijkheid van die relatie, zorgt ervoor dat de bevindingen van dergelijke onderzoeksmethoden altijd met voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Dit betekent ook dat we eigenlijk nog steeds niet goed weten of verdachten een zwaardere straf krijgen *vanwege* hun etniciteit.

1.3 Experimenteel onderzoek

Wil men wel kunnen weten of het verband tussen twee factoren oorzakelijk is, dan is onderzoek met een experimenteel design noodzakelijk. Bij een gerandomiseerd experiment worden de respondenten willekeurig aan de experimentele of aan de controlegroep toegewezen. Bij een experimenteel straftoemetingsonderzoek krijgen beide groepen twee varianten van dezelfde casus te zien, waarin slechts die factor wordt gemanipuleerd waarvan men een effect verwacht: in het ene geval heeft de dader een lichte huidskleur en in het andere geval een donkere. Als de groepen respondenten groot genoeg zijn en willekeurig over de twee varianten zijn verdeeld, zijn de groepen qua samenstelling (op bijvoorbeeld demografische kenmerken) vergelijkbaar. Als er vervolgens verschillen worden gevonden in de straffen die beide groepen hebben opgelegd, dan moet dat verschil wel veroorzaakt zijn

5 S.G.C. van Wingerden & H.T. Wermink, 'Zwaarder gestraft? Verder onderzoek naar etnisch gerelateerde straftoemeting: verschillende soorten en maten van sancties', *Research Memoranda - Raad voor de Rechtspraak* 2016, 11-2, Den Haag: Raad voor de rechtspraak.

6 Zie voor een overzicht T.W. Franklin, 'The state of race and punishment in America: Is justice really blind?', *Journal of Criminal Justice* 2018, 59, p. 18-28.

door de gemanipuleerde factor (huidskleur).⁷ Met een experiment kan dus *wel* ondersteuning worden verkregen voor de oorzakelijkheid van de relatie tussen daderkenmerken en de opgelegde straf.

Experimenteel onderzoek wordt in Nederland op verschillende terreinen van de criminologie uitgevoerd,⁸ maar op het terrein van de straftoemeting zijn publicaties over experimenteel onderzoek behoorlijk schaars. Er zijn wel straftoemetingsexperimenten verricht naar het effect van het geslacht van de dader,⁹ het effect van een slachtofferverklaring¹⁰, het effect van walgingsgevoeligheid¹¹ en het effect van het recidiverisico.¹²

Hoewel in Nederland dus al enig experimenteel onderzoek is gedaan naar verscheidene invloeden op straftoemeting, is in Nederland nog maar één eerdere experimentele studie verricht naar het effect van de etniciteit van de verdachte op de straftoemeting. Van Prooijen en Coffeng onderzochten in twee studies of respondenten uit een studentenpopulatie zwaardere straffen opleggen als een (fictieve) verdachte Ahmed heet dan als diezelfde verdachte Alex heet.¹³ Daarbij werd ook de instructie aan de respondenten gemanipuleerd: respondenten moesten zich ofwel zo goed mogelijk in de verdachte verplaatsen, ofwel de zaak juist zo objectief mogelijk benaderen. Uit de resultaten van de eerste studie, waarin laptops waren gestolen, bleek dat Ahmed alleen zwaarder werd gestraft dan Alex door de respondenten die de instructie hadden gekregen om zich in de dader te verplaatsen. Bij de respondenten die de straf zo objectief mogelijk moesten bepalen, verschilden de straffen van Ahmed en Alex niet. In de tweede studie, waarin het ging om letsel veroorzaakt door een geparkeerde auto waarvan de remmen niet goed werkten, bleek ook dat Ahmed zwaarder werd gestraft dan Alex. Dat kwam doordat respondenten die zich in de verdachte moesten verplaatsen, een lagere straf oplegden voor Alex; Ahmed profiteerde er niet van dat de respondenten zich in zijn situatie moesten verplaatsen. Ook hier geldt net als bij de eerste studie dat er alleen verschillen werden gevonden voor de respondenten die zich in de verdachte moesten verplaatsen. Bij de respondenten die de straf zo objectief mogelijk moesten bepa-

- 7 Ondanks deze aanname zou een verschil in de opgelegde straffen tussen beide groepen ook aan toeval te wijten kunnen zijn. Daarom is het van belang om te onderzoeken of het gevonden verschil statistisch significant is.
- 8 C. de Poot, J.W. van Prooijen & J.W. de Keijser, 'Experimenten in de criminologie', *Tijdschrift voor Criminologie* 2017, 1-2, p. 3-9.
- 9 C. Bijleveld & H. Elffers, 'Sekse en straftoemeting', *Tijdschrift voor Criminologie* 2010, 4, p. 365-373.
- 10 M. Kampen, J.W. de Keijser & G.K. Schoep, 'Het effect van de slachtofferverklaring op de straftoemeting: een experimenteel onderzoek onder rechtenstudenten', *Tijdschrift voor Criminologie* 2013, 1, p. 24-43.
- 11 L. van Dillen & G.N.G. Vanderveen, 'Gruwelijke beelden van plaats delict: Kijkstrategieën, opgewekte emoties en oordeelsvorming', *Tijdschrift voor Criminologie* 2017, 1-2, p. 176-193.
- 12 J.W. de Keijser & S.G.C. van Wingerden, 'Predictive Sentencing : An Analysis of Public Views', in: J.W. de Keijser, J.V. Roberts & J. Ryberg (red.), *Predictive Sentencing: Normative and Empirical Perspectives*, Oxford: Hart Publishing 2019.
- 13 J.W. van Prooijen & J. Coffeng, 'What is fair punishment for Alex or Ahmed? Perspective taking increases racial bias in retributive justice judgments', *Social Justice Research* 2013, 4, p. 383-399.

len, werden er geen significante verschillen gevonden in de straffen voor Alex en Ahmed.

1.4 Buitenlands onderzoek naar het effect van ras op de straftoemeting

Waar in Nederland alleen de vorenstaande experimentele studie naar het effect van etniciteit op de straftoemeting is gepubliceerd, heeft dergelijk onderzoek in Noord-Amerika wel veel plaatsgevonden voor het effect van het ras van de dader op de straftoemeting.¹⁴ Uit overzichtsstudies blijkt dat dit effect niet eenduidig is. In de ene meta-analytische review, waarin alleen 14 studies met witte respondenten werden betrokken, wordt geconcludeerd dat zwarte verdachten significant zwaarder worden bestraft dan witte verdachten, al is het effect klein.¹⁵ In een andere meta-analyse van 29 studies, die zich richtte op ongelijke behandeling van minderheden, werd geen significant effect van het ras van de dader op de straftoemeting gevonden.¹⁶ In een recentere systematische review van Mitchell en collega's werd op basis van de uitkomsten van 16 studies geconcludeerd dat ras samenhangt met de straftoemeting: respondenten gaven langere straffen als de dader een ander ras heeft dan zichzelf hebben.¹⁷

De onderzoeken die in deze reviews zijn geanalyseerd, verschillen in de wijze waarop het effect van ras op de straftoemeting is onderzocht. In de meeste van deze studies is het ras van de dader gemanipuleerd door dat in de tekst van een fictief strafdossier of casus te veranderen. In sommige onderzoeken is het ras van de dader gemanipuleerd door foto's van ofwel een witte ofwel een zwarte dader aan de respondenten voor te leggen. Van die foto's is dan in een eerder onderzoek vastgesteld dat beide personen even aantrekkelijk worden gevonden,¹⁸ of dat de personen op de foto's vergelijkbaar zijn qua geschatte leeftijd, aantrekkelijkheid en *likeability*,¹⁹ om zo uit te sluiten dat andere aspecten dan ras mogelijke verschillen veroorzaken. In enkele studies is een filmpje gebruikt waarin een rechtszaak wordt nagespeeld met ofwel een witte ofwel een zwarte acteur.²⁰ Sweeney en Haney vonden in hun metastudie dat het effect van ras op de straftoemeting sterker is bij studies die het ras van de dader niet in woorden manipuleerden, maar in afbeeldingen.²¹

14 Waar ras wordt toegeschreven aan individuen op basis van fysieke kenmerken, betreft etniciteit culturele identificatie, waarbij onder andere nationaliteit, taal, cultuur en religie een rol spelen.

15 L.T. Sweeney & C. Haney, 'The influence of race on sentencing. A meta-analytic review of experimental studies', *Behavioral Sciences & the Law* 1992, 2, p. 179-195.

16 R. Mazzella & A. Feingold, 'The effects of physical attractiveness, race, socioeconomic-status, and gender of defendants and victims on judgments of mock jurors. A meta-analysis', *Journal of Applied Social Psychology* 1994, 15, p. 1315-1344.

17 T. Mitchell e.a., 'Racial bias in mock juror decision-making: A meta-analytic review of defendant treatment', *Law and Human Behavior* 2005, 6, p. 621-637.

18 H.S. Field, 'Rape trials and jurors' decisions', *Law and Human Behavior* 1979, 4, p. 261-284.

19 E.M. Maeder & S. Yamamoto, 'Investigating Race Salience, Defendant Race, and Victim Race Effects on Mock Juror Decision-Making in Canada', *Justice Quarterly* 2019, 5, p. 929-953.

20 R.M. Bagby e.a., 'Racial prejudice in the Canadian legal-system. Juror decisions in a simulated rape trial', *Law and Human Behavior* 1994, 3, p. 339-350; N.A. Rector & R.M. Bagby, 'Minority juridic decision making', *British Journal of Social Psychology* 1997, 36, p. 69-81; J.M. Conley, W.J. Turnier & M.R. Rose, 'The racial ecology of the courtroom: An experimental study of juror response to the race of criminal defendants', *Wisconsin Law Review* 2000, 6, p. 1185-1220.

21 Sweeney & Haney 1992.

Het probleem bij dergelijke beeldmanipulaties is echter dat bij het tonen van verschillende personen op foto's of in video's meer wordt gevarieerd dan de huidskleur: de hele persoon wordt veranderd. Dan is alsnog niet zeker of een gevonden effect veroorzaakt is door de huidskleur van de dader, of door bijvoorbeeld de manier waarop de verschillende daders uit hun ogen kijken, of door hun houding. Er zijn maar een paar studies verricht waarin het effect van de *huidskleur* van de dader op de straftoemeting wordt onderzocht.²² In het onderzoek van King en Johnson bijvoorbeeld zijn foto's die na de arrestatie van de verdachten zijn genomen, gescoord op kleurtoon van de huid en op Afrocentrische kenmerken (brede neus, dikke lippen, kroeshaar). Uit de resultaten bleek dat een stapje hoger op de huidskleurschaal (die van 1 tot 7 gaat) een 15% langere gevangenisstraf met zich brengt.²³ En Monk bijvoorbeeld vond dat de kans op gevangenisstraf toeneemt met de donkerte van de huidskleur.²⁴ Deze studies zijn echter wederom correlatief en niet experimenteel van aard, waardoor het onmogelijk is om causale verbanden te leggen. Experimenteel onderzoek waarbij alleen de huidskleur van de verdachte is gemanipuleerd, en niet de hele afbeelding van de persoon van de verdachte, is dus niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland nog niet eerder verricht.

1.5 Onderzoeksvraag en -doel

Om deze lacune in het straftoemetingsonderzoek in te vullen bestuderen we aan de hand van een onderzoek met een experimenteel design de vraag of verdachten met een donkere huidskleur zwaarder bestraft worden dan verdachten met een lichte huidskleur. Daarbij onderzoeken we ook of eventuele verschillen in straftoemeting verklaard kunnen worden door verschillen in de strafdoelen die met de opgelegde straf worden beoogd, zoals vergelding, afschrikking, onschadelijkmaking en resocialisatie. Dit kan inzicht geven in *waarom* de ene dader zwaarder wordt bestraft dan de andere dader.

Door de rol van de migratieachtergrond (geoperationaliseerd als huidskleur) van de verdachte in een experimenteel design te onderzoeken kan een belangrijke stap gezet worden binnen het straftoemetingsonderzoek, omdat eerder onderzoek alleen een samenhang tussen de herkomst van de verdachte en de straf aan kon tonen en dit onderzoek in staat is om ondersteuning voor de oorzakelijkheid van die relatie te verkrijgen. Dit is van groot belang voor de discussie over de legitimiteit van de straftoemetingsbeslissing van rechters. Als de migratieachtergrond de straf blijkt te beïnvloeden, is er sprake van ongewenste ongelijkheid. Dergelijke discriminatie door rechters schaadt de legitimiteit van de rechtspraak en zou daarom te allen tijde voorkomen moeten worden.

22 K. Gyimah-Brempong & G.N. Price, 'Crime and punishment: And skin hue too?', *American Economic Review* 2006, 2, p. 246-250; J. Viglione, L. Hannon & R. DeFina, 'The impact of light skin on prison time for black female offenders', *Social Science Journal* 2011, 1, p. 250-258; R.D. King & B.D. Johnson, 'A punishing look: skin tone and Afrocentric features in the halls of justice', *American Journal of Sociology* 2016, 1, p. 90-124; E.P. Monk, 'The color of punishment: African Americans, skin tone, and the criminal justice system', *Ethnic and Racial Studies* 2019, 10, p. 1593-1612.

23 King & Johnson 2016.

24 Monk 2019.

2. Theorie

In de Verenigde Staten van Amerika is onderzoek naar verschillen in straftoemeting tussen *blacks* en *whites* al meer dan een eeuw een populair thema. Oorspronkelijk was dit onderzoek gefundeerd in de conflicttheorie,²⁵ waarbij wordt verondersteld dat de wet en het systeem van rechtshandhaving middelen zijn van de hogere sociale klasse om de lagere sociale klasse te onderdrukken. Van bijvoorbeeld ras, etniciteit, inkomen en arbeidsmarktpositie wordt verwacht dat zij de straftoemeting beïnvloeden, omdat rechters de zwarte, arme, werkloze bevolking langer zal opsluiten. Een uitvloeisel van de conflicttheorie is de *group threat theory*, waarbij verondersteld wordt dat minderheidsgroepen een bedreiging voor de bestaande sociale orde vormen, waardoor groepenstrijd, vooroordelen en discriminatie worden gevoed.²⁶ Een andere theorie die wordt gebruikt om etnisch gerelateerde verschillen in de straftoemeting te verklaren, zijn de *similarity leniency*-theorie en de zwarte-schaaptheorie.²⁷ Bij de eerste theorie wordt verondersteld dat straftoemeters milder zijn als de verdachte meer gelijkenis vertoont met de straftoemeter. Bij het zwarte-schaapeffect gaat men ervan uit dat ook binnen de eigen groep verschillen zijn in hoe groepsleden worden behandeld: als iemand uit de eigen groep als negatief wordt gezien, bedreigt deze het positieve groepsimago. Hij of zij wordt dan juist extra zwaar bestraft.²⁸

Deze theorieën zijn echter algemene theorieën voor sociale verschijnselen en zijn niet als specifieke straftheorie ontwikkeld. Hierdoor doen de theorieën onvoldoende recht aan de complexiteit van de straftoematingsbeslissing van de rechter. Een theorie die wel specifiek voor de straftoemeting is ontwikkeld, is de *focal concerns theory of sentencing*.²⁹ Bij de *focal concerns*-theorie (te vertalen als ‘hoofdaandachtspuntentheorie’) staat de rechter die een verdachte een straf moet toemeten centraal. De rechter besteedt bij zijn straftoematingsbeslissing aandacht aan (1) de ernst van het delict en de verwijtbaarheid van de dader (vergelding), (2) de gevaarlijkheid van de dader en bescherming van de maatschappij (speciale preventie), en

- 25 R. Quinney, ‘Crime control in capitalist society. A critical philosophy of legal order’, *Issues in Criminology* 1973, 1, p. 75-99; G.S. Bridges, R.D. Crutchfield & E.E. Simpson, ‘Crime, social structure and criminal punishment: White and nonwhite rates of imprisonment’, *Social Problems* 1987, 34, p. 345-361.
- 26 B.D. Johnson e.a., ‘Ethnic threat and social control: examining public support for judicial use of ethnicity in punishment’, *Criminology* 2011, 2, p. 401-441.
- 27 N.L. Kerr e.a., ‘Defendant-juror similarity and mock juror judgments’, *Law and Human Behavior* 1995, 6, p. 545-567; T.S. Taylor & H.M. Hosch, ‘An examination of jury verdicts for evidence of a similarity-leniency effect, an out-group punitiveness effect or a black sheep effect’, *Law and Human Behavior* 2004, 5, p. 587-598.
- 28 J.M. Marques, E.M. Robalo & S.A. Rocha, ‘Ingroup bias and the black sheep effect. Assessing the impact of social identification and perceived variability on group judgments’, *European Journal of Social Psychology* 1992, 4, p. 331-352.
- 29 D. Steffensmeier, J. Kramer & C. Streifel, ‘Gender and imprisonment decisions’, *Criminology* 1993, 3, p. 411-446; D. Steffensmeier, J. Ulmer & J. Kramer, ‘The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male’, *Criminology* 1998, 4, p. 763-797; S.G.C. van Wingerden, J.A. van Wilsem & B.D. Johnson, ‘Offender’s personal circumstances and punishment: Toward a more refined model for the explanation of sentencing disparities’, *Justice Quarterly* 2016, 1, p. 100-133.

(3) praktische bezwaren, zoals detentieongeschiktheid van de dader, zorgtaken die de dader voor zijn kinderen heeft, de werkdruk van de rechterlijke macht en bijvoorbeeld de capaciteit van het gevangeniswezen. De rechter kan echter nooit met volledige zekerheid de verwijtbaarheid, gevaarlijkheid of praktische bezwaren vaststellen, omdat niet alle relevante informatie beschikbaar is en er geen tijd is om alles tot op de bodem uit te zoeken. Daarom ontwikkelt de rechter *patterned responses* op basis van de ernst van het delict en het criminele verleden van de dader.

Het is dan aannemelijk dat de rechter conclusies trekt over het karakter van de verdachte op basis van zijn of haar verschijning.³⁰ Door stereotypering op grond van bijvoorbeeld ras, etniciteit, geslacht, leeftijd, sociale klasse en aantrekkelijkheid van de verdachte dicht de rechter de verdachte bepaalde eigenschappen toe. En doordat de rechter terugvalt op stereotypering, kan deze aan verdachten met een migratieachtergrond 'gevaarlijkere' associaties toedichten, wat kan leiden tot zwaardere straffen. Uit onderzoek is immers gebleken dat de huidskleur van een persoon invloed heeft op hoe betrouwbaar en onschuldig deze door anderen wordt gevonden.³¹ Daarnaast heeft huidskleur ook een effect op de vraag of een persoon als gewelddadig of crimineel wordt gezien.³² Het uiterlijk van zwarte mensen wordt bedreigender gevonden dan dat van witte mensen.³³ Het is daarom te verwachten dat zwarte verdachten zwaarder worden bestraft.

3. Methode

De onderzoeksvraag naar het effect van de huidskleur van de verdachte op de straftoemeting wordt onderzocht door middel van een experiment onder het algemene publiek en onder studenten.³⁴ Deze respondenten zijn weliswaar geen deskundige straftoemeters, maar als huidskleur een effect op de straftoemeting heeft, zou dat effect ook zichtbaar moeten zijn onder het algemene publiek: het is immers aannemelijk dat rechters bij het inschatten van de gevaarlijkheid van de verdachte op dezelfde stereotiepe beelden terugvallen als het algemene publiek. Een bijkomend voordeel van het verrichten van het onderzoek onder het algemene publiek is dat de vijver om respondenten uit te vissen heel groot is; als het experiment onder rechters gedaan zou worden, zou het vanwege het beperkte aantal rechters dat werkzaam is bij de strafsector bijna onmogelijk zijn om een paar honderd deelnemers voor het onderzoek te werven.

30 B.D. Johnson & R.D. King, 'Facial profiling: Race, physical appearance, and punishment', *Criminology* 2017, 3, p. 520-547.

31 C. Birdsong e.a., 'Skin tone: An examination of trustworthiness and innocence among college students', *Journal of Criminal Justice Education* 2019, 2, p. 250-275.

32 K.B. Maddox & S.A. Gray, 'Cognitive representations of black Americans: Reexploring the role of skin tone', *Personality and Social Psychology Bulletin* 2002, , p. 250-259; J.L. Eberhardt e.a., 'Seeing black: Race, crime, and visual processing', *Journal of Personality and Social Psychology* 2004, 6, p. 876-893.

33 Johnson & King 2017.

34 Liever zouden we het experiment onder rechters hebben uitgevoerd, maar de Raad voor de rechtspraak verleende daar geen toestemming voor.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

3.1 Onderzoeksdesign

In een samenwerkingsverband tussen Universiteit Leiden en Erasmus Universiteit Rotterdam hebben masterstudenten criminologie van beide universiteiten onder supervisie van de auteurs in 2017 samengewerkt in de opzet en uitvoering van een experimenteel onderzoek naar het effect van beeldmateriaal op de straf.³⁵ Het experiment bevat een fictief strafdossier van een strafzaak waarin een inbreker de bewoner van een woning na een worsteling doodschiet. In het strafdossier is een aantal factoren gemanipuleerd, waaronder de huidskleur van de verdachte.³⁶ Op een foto van een beveiligingscamera is een man met een lichte of met een donkere huidskleur te zien (zie figuur 1).³⁷

Figuur 1 *De afbeelding in het strafdossier met de verdachte met de lichte huidskleur en de afbeelding met de verdachte met de donkere huidskleur*

Naast het strafdossier bevat het onderzoek een vragenlijst, waarmee onder andere de algemene punitiviteit van de respondent in kaart kon worden gebracht, diens perceptie van de ernst en van de verwerpelijkheid van het delict, de straf die de respondent oplegt en de strafdoelen die hij daarmee nastreeft.³⁸

- 35 De auteurs zijn Meaghan Arrindell, Lois Dekker, Fleur van Doorn, Suzánne van Elk, Marinka van Mosseveld en Romy Snoek zeer erkentelijk voor hun bijdrage aan het materiaal en aan het werven van respondenten.
- 36 Uit een manipulatiecheck bij de tweede dataverzameling blijkt dat respondenten die de verdachte met de donkere huidskleur zagen, dat ook significant vaker antwoordden op de vraag aan het einde van de vragenlijst of zij nog wisten welke huidskleur de dader op de foto had. Toch gaf een groot deel van de respondenten die de verdachte met de donkere huidskleur hadden gezien aan dat zij een verdachte met een lichte huidskleur hadden gezien. Als respondenten de huidskleur van de verdachte niet kunnen reproduceren, kan deze echter nog steeds onbewust de besluitvorming beïnvloeden (Wermink e.a. 2015).
- 37 De andere manipulaties betreffen de justitiële documentatie van de verdachte (kort strafblad met vermogensdelicten of uitgebreider strafblad met geweldsdelicten) en de gruwelijkheid van de foto met het letsel van het slachtoffer uit de GRIM-database (Van Dillen & Vanderveen 2017). Deze was bloediger of minder bloediger.
- 38 De operationalisatie en beschrijvende statistieken van deze variabelen kunnen worden opgevraagd bij de auteurs.

De respondenten zijn random toegewezen aan een van de versies van het strafdossier.³⁹ De antwoorden van de respondenten zijn vanuit Qualtrics naar SPSS geëxporteerd.

3.2 Operationalisatie

De huidskleur van de verdachte is gemanipuleerd door een bestaande foto van een bewakingscamera⁴⁰ te bewerken met behulp van Adobe Photoshop. Voor beantwoording van de onderzoeksvraag naar het effect van de huidskleur van de verdachte op de straftoemeting is ook de operationalisatie van de opgelegde straf van belang. De instructie die respondenten kregen, luidde: 'In deze zaak is voldoende bewijs dat de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan doodslag en dat hij het slachtoffer heeft gedood omdat deze hem op heterdaad betrapte bij de woninginbraak (art. 288 Wetboek van Strafrecht). Voor dit delict kan een tijdelijke gevangenisstraf worden opgelegd van maximaal 30 jaar, of een levenslange gevangenisstraf. Hoe lang duurt de gevangenisstraf die u Thomas oplegt? (u mag een tijdelijke gevangenisstraf opleggen van maximaal 30 jaar, of u kunt voor een levenslange gevangenisstraf kiezen).'⁴¹ Respondenten die aangaven een tijdelijke gevangenisstraf op te willen leggen, vulden vervolgens de duur van de straf in, in aantal jaren en aantal maanden. Deze informatie over de opgelegde straf is vervolgens omgerekend naar één variabele, die de duur van de opgelegde gevangenisstraf weergeeft in maanden. Om respondenten die levenslang hebben opgelegd hier ook in mee te kunnen nemen, is levenslang gelijkgesteld aan een straf van 49 jaar.⁴²

De respondent is vervolgens gevraagd wat hij met de straf wil bereiken. Daarbij kon hij kiezen uit de volgende antwoorden, waarbij meerdere antwoorden aangekruist konden worden: (1) dat het delict wordt vergolden; (2) dat de gevangenisstraf deze dader afschrikt, zodat hij het in de toekomst niet nog een keer zal doen; (3) dat de

- 39 Bij een gerandomiseerd experiment kan worden aangenomen dat de experimentele en de controlegroep op alle andere dan de gemanipuleerde kenmerken aan elkaar vergelijkbaar zijn. Dit hebben wij met behulp van T-toetsen en χ^2 -toetsen gecontroleerd. Voor de dataverzameling uit 2017 geldt dat geslacht, leeftijd, nationaliteit, apparaat waarmee de vragenlijst is ingevuld (laptop of smartphone), tijdsduur van kijken naar onderdelen uit het strafdossier, algemene punitiviteit, walgingsgevoeligheid, primaire habituatie en gruwelijkheidsperceptie zijn geen statistisch significante verschillen tussen beide groepen. De groepen verschillen alleen significant van elkaar voor wat betreft secundaire habituatie: de respondenten die de casus met de dader met de lichte huidskleur zagen, kijken vaker 'nooit' naar televisieprogramma's waarin het letsel van overleden slachtoffers expliciet in beeld komt, zoals CSI, NCIS en Bones, terwijl respondenten die de casus met de dader met de donkere huidskleur zagen, vaker 'zelden' naar dergelijke televisieprogramma's kijken ($\chi^2(4, N = 792) = 15,279; p = 0,004$). Voor de data uit 2021 werd er voor al deze kenmerken geen enkel statistisch significant verschil tussen beide groepen gevonden. Resultaten van deze analyses zijn op te vragen bij de eerste auteur.
- 40 De foto is afkomstig van een opsporingsbericht op een buitenlandse website (www.hln.be/in-debuurt/sint-truiden/politie-zoekt-daders-inbraak-belrom-hotel-a32d3b36/).
- 41 Omdat in de vraagstelling gegeven is dat er voldoende bewijs is om de verdachte te veroordelen, wordt verder over 'dader' gesproken.
- 42 De verdachte in het strafdossier is 32 jaar. Volgens het CBS heeft een man die in 2017 32 jaar was een levensverwachting van nog 49 jaar (<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37360ned/table?dl=911AD>). Daarom is een levenslange gevangenisstraf omgerekend naar een strafduur van 49 jaar.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

gevangenisstraf andere mensen afschrikt, zodat zij geen delicten zullen plegen; (4) dat de dader geen nieuwe delicten kan plegen zolang hij in de gevangenis zit; (5) dat de dader tijdens zijn gevangenisstraf geholpen wordt om zijn leven te beteren; en (6) dat wordt voorkomen dat nabestaanden door eigenrichting zelf de dader gaan straffen.

3.3 *Werving van respondenten*

De dataverzameling heeft op twee verschillende momenten plaatsgevonden. Hierna worden de twee dataverzamelingen besproken en worden de kenmerken van de respondenten beschreven.

- *Dataverzameling 1: 2017*

De eerste ronde van dataverzameling vond plaats onder het algemene publiek. Het strafdossier met de bijbehorende vragenlijst is door het onderzoeksteam met behulp van de software Qualtrics online verspreid via sociale media en via de mail, waarbij werd opgeroepen om mee te doen aan een onderzoek naar de publieke opinie over straftoemeting. Respondenten van 17 jaar of ouder konden de vragenlijst in hun eigen tijd en omgeving invullen. Daarbij maakten zij kans op een geldbedrag van 250 euro, te verloten onder de eerste 500 deelnemers. De dataverzameling vond plaats van 18 mei 2017 tot en met 5 juni 2017. Aan het onderzoek hebben 946 respondenten deelgenomen. Zij hebben niet allemaal de vragenlijst volledig ingevuld; 795 zijn zo ver in de vragenlijst gekomen dat zij de vraag over de straftoemeting hebben beantwoord. Nadat nog twee respondenten verwijderd zijn omdat zij jonger dan 17 bleken te zijn, blijven de antwoorden van 793 respondenten over voor de analyse.

- *Dataverzameling 2: 2021*

De tweede ronde van dataverzameling vond in september 2021 plaats onder derdejaars criminologiestudenten van de Universiteit Leiden.⁴³ Ter voorbereiding op een onderwijsbijeenkomst is de studenten gevraagd om de vragenlijst via Qualtrics zelf in te vullen en hem door nog tien andere personen uit hun sociale netwerk in te laten vullen. Bij deze dataverzameling is er geen prijs verloot onder de deelnemers. De vragenlijst was gelijk aan die van de eerste verzameling, alleen is er een extra vraag opgenomen waarmee nagegaan kan worden of respondenten aan het einde van de vragenlijst nog weten welke huidskleur de dader in hun dossier had (manipulatiecheck). Aan het onderzoek hebben 1388 respondenten deelgenomen. Zij hebben niet allemaal de vragenlijst volledig ingevuld; 1124 zijn zo ver in de vragenlijst gekomen dat zij de vraag over de straftoemeting hebben beantwoord. Nadat nog zes respondenten verwijderd zijn omdat zij jonger dan 17 bleken te zijn, blijven de antwoorden van 1118 respondenten over voor de analyse.

43 Na september 2021 is de Qualtrics-vragenlijst open blijven staan. In de maanden daarna hebben 79 respondenten de vragenlijst ingevuld. Deze zijn ook in het onderzoek betrokken.

3.4 Kenmerken respondenten

De respondenten van beide dataverzamelingen hebben redelijk vergelijkbare kenmerken (zie tabel 1). Toch zijn er ook statistisch significante verschillen. De deelnemers in 2017 zijn iets ouder dan die van 2021 (32 versus 30 jaar). De deelnemers identificeren zich wel net zo vaak als Nederlands, maar bij de deelnemers uit 2017 zijn de bevolkingsgroepen waarmee zij zich identificeren wat diverser en minder vaak onbekend dan bij die van 2021. Verder studeren de deelnemers uit 2017 relatief vaker rechten, zijn ze vaker afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid en hebben ze vaker werkervaring op het gebied van het strafrecht, forensisch onderzoek of de opsporing. De respondenten hebben ook voorafgaand aan de casus vragen beantwoord waarmee in kaart wordt gebracht hoe punitief ze in het algemeen zijn. De deelnemers uit 2017 zijn minder punitief dan die uit 2021. Ten slotte hebben de deelnemers uit 2017 de vragenlijst minder vaak op het kleine scherm van hun telefoon ingevuld, maar vaker op een tablet of laptop. Vergeleken met die van 2021 hebben de respondenten uit 2017 de foto van de dader dus vaker groot in beeld gehad.

Tabel 1 Kenmerken van de respondenten (N = 1911)

	Data-verzameling 2017	Data-verzameling 2021	Vershil
N	793	1118	
Vrouw	65%	63%	
Gemiddelde leeftijd	32 (SD = 15)	30 (SD = 15)	**
Spreiding leeftijd	17-80	17-81	
Identificeert zich als Nederlands	92%	92%	***
Criminologiestudent	n.b.	11%	
Rechtenstudent*	10%	7%	***
Afgestudeerd in rechten*	6%	2%	***
Werkervaring op het gebied van het strafrecht, forensisch onderzoek of opsporing*	18%	8%	***
Algemene Punitiviteit Score*	8,5	9,2	***
Vragenlijst ingevuld op smartphone*	50%	84%	***

Noot: * $p \leq .05$; ** $p \leq .01$; *** $p \leq .001$.

4. Resultaten

Om te onderzoeken welk effect de huidskleur van de dader heeft op de straftoemingsbeslissing, bestuderen we ten eerste de beslissing over het *type straf*: legt de respondent een tijdelijke of een levenslange gevangenisstraf op?

Bij de eerste dataverzameling kiest bijna een kwart van alle respondenten ervoor om een levenslange gevangenisstraf op te leggen: 24% van de respondenten die de foto met de dader met de lichte huidskleur zagen en 23% van de respondenten die

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

de foto met de dader met de donkere huidskleur zagen (zie tabel 2). Dit verschil is niet statistisch significant ($\chi^2(1, N = 793) = 0,12; p = 0,73$).

De tweede dataverzameling laat een ander beeld zien. Daar legt 19% van de respondenten die de foto met de dader met de lichte huidskleur zagen een levenslange gevangenisstraf op, en 24% van de respondenten die de foto met de dader met de donkere huidskleur zagen. Dit verschil van 5 procentpunt is wel statistisch significant ($\chi^2(1, N = 1118) = 4,61; p = 0,03$).

Het effect van de huidskleur van de dader op de straftoemeting: een experimenteel onderzoek

Tabel 2 Opgelegd straftype

	Dataverzameling 2017			Dataverzameling 2021		
	Lichte huidskleur	Donkere huidskleur	Totaal	Lichte huidskleur	Donkere huidskleur	Totaal
Tijdelijke gevangenisstraf	298 (76%)	309 (77%)	607 (77%)	455 (81%)	424 (76%)	879 (79%)
Levenslange gevangenisstraf	94 (24%)	92 (23%)	186 (23%)	105 (19%)	134 (24%)	239 (21%)
Totaal	392 (100%)	401 (100%)	793 100%	560 (100%)	558 (100%)	1118 (100%)

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

Voor wat betreft het effect van de huidskleur van de dader op de *duur van de opgelegde gevangenisstraf* (waarbij levenslang is meegenomen als 49 jaar), leggen bij de eerste dataverzameling respondenten die een dader met een lichte huidskleur hebben gezien gemiddeld 22,3 jaar gevangenisstraf op, tegenover 22,5 jaar door de respondenten die een dader met een donkere huidskleur hebben gezien (zie tabel 3). De strafduur die aan de dader met de donkere huidskleur is opgelegd, is dus 0,15 jaar langer dan de straf die aan de dader met de lichte huidskleur is opgelegd. Dat zijn 55 dagen meer. Dit verschil is echter niet statistisch significant ($t(791) = -0,126$; $p = 0,90$).⁴⁴

Bij de tweede dataverzameling is het verschil tussen de straf voor de dader met de lichte huidskleur en die met de donkere huidskleur groter. Bij een lichte huidskleur is een straf van 20,9 jaar opgelegd, bij een donkere huidskleur 23,3 jaar. Dat is een verschil van 2,4 jaar. De dader met de donkere huidskleur heeft dus een straf gekregen die 870 dagen langer is dan die van de dader met de lichte huidskleur. Dit verschil is statistisch significant ($t(1116) = -2,544$; $p = 0,01$). Het verschil kan verklaard worden door het verschil in de oplegging van de levenslange gevangenisstraf: Als de levenslange gevangenisstraf buiten beschouwing wordt gelaten bij de analyses over de duur van de opgelegde straf, is er geen statistisch significant verschil in straf tussen de dader met de lichte en die met de donkere huid.⁴⁵

Tabel 3 Duur van de opgelegde straf

	Dataverzameling 2017			Dataverzameling 2021		
	N	Gemiddelde strafduur (in jaren)	S.D.	N	Gemiddelde strafduur (in jaren)	S.D.
Lichte huidskleur	392	22,34	16,51	560	20,91	15,16
Donkere huidskleur	401	22,49	16,02	558	23,29	16,15
Totaal	793	22,42	16,25	1118	22,10	15,70

44 De analyses zijn ook uitgevoerd zonder de levenslange gevangenisstraf mee te rekenen. De gemiddelde straf voor de dader met de lichte huidskleur is dan 10,6 jaar, en die voor de dader met de donkere huidskleur 11,2 jaar. Ook dit verschil is niet significant ($t(791) = -1,004$; $p = 0,32$).

45 De analyses zijn ook uitgevoerd zonder de levenslange gevangenisstraf mee te rekenen. De gemiddelde straf voor de dader met de lichte huidskleur is dan 11,7 jaar, en die voor de dader met de donkere huidskleur 11,5 jaar. Dit verschil is niet significant ($t(1116) = 0,351$; $p = 0,73$).

Ten slotte wordt gekeken naar het effect van de huidskleur van de dader op de strafdoelen die respondenten zeggen na te streven. Zo kan duidelijk worden of verschillen in straftoemeting samenhangen met verschillende doelen die respondenten met hun straf voor ogen hadden.

Bij de eerste dataverzameling lopen ook bij de strafdoelen de antwoorden van de respondenten niet veel uiteen voor de dader met de donkere huidskleur en voor die met de lichtere huidskleur (zie tabel 4). Voor vergelding, speciale afschrikking, generale afschrikking, resocialisatie en het voorkomen van eigenrichting zijn geen significante verschillen tussen beide groepen. Het enige strafdoel dat wel significant vaker bij de donkere dader wordt genoemd, is incapacitatie (onschadelijkmaking): bij de casus met de dader met de lichte huidskleur heeft 41% van de respondenten als strafdoel genoemd dat de dader geen nieuwe delicten kan plegen zolang hij in de gevangenis zit, tegenover 51% bij de dader met de donkere huidskleur. Bij de dader met de donkere huidskleur werd dus vaker voor onschadelijkmaking gekozen.

Bij de tweede dataverzameling verschillen de beoogde strafdoelen bij de dader met de lichte huidskleur ook niet veel van die met de donkere huidskleur (zie tabel 4).⁴⁶ Ook hier is er één strafdoel dat significant vaker bij de ene dader dan bij de andere is genoemd. Bij een dader met een lichte huidskleur is vaker vergelding genoemd: 47% van de respondenten die de foto van de dader met de lichte huidskleur zagen, beoogde met hun straf vergelding, tegenover 40% van de respondenten die de dader met de donkere huidskleur zagen.

46 Deze analyses gaan over 1093 respondenten, omdat 25 respondenten de vragen over de strafdoelen niet hebben ingevuld.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

Tabel 4 Beoogde strafdoelen

	Dataverzameling 2017			Dataverzameling 2021		
	Lichte huidskleur (N = 392)	Donkere huidskleur (N = 401)	Totaal (N = 793)	Lichte huidskleur (N = 549)	Donkere huidskleur (N = 544)	Totaal (N = 1093)
Dat het delict wordt vergoeden	192 (49%)	216 (54%)	408 (51%)	264 (48%)	223 (41%)	487 (45%)
Dat de gevangenisstraf deze dader afschrikt, zodat hij het in de toekomst niet nog een keer zal doen	183 (47%)	196 (49%)	379 (48%)	259 (47%)	253 (47%)	512 (47%)
Dat de gevangenisstraf andere mensen afschrikt, zodat zij geen delicten zullen plegen	182 (46%)	189 (47%)	371 (47%)	278 (51%)	273 (50%)	551 (50%)
Dat de dader geen nieuwe delicten kan plegen zolang hij in de gevangenis zit	160 (41%)	203 (51%)	363 (46%)	243 (44%)	255 (47%)	498 (46%)
Dat de dader tijdens zijn gevangenisstraf geholpen wordt om zijn leven te beteren	260 (66%)	254 (63%)	514 (65%)	377 (69%)	357 (66%)	734 (67%)
Dat wordt voorkomen dat nabestaanden door eigenrich- ting zelf de dader gaan straffen	101 (26%)	113 (28%)	214 (27%)	145 (26%)	138 (25%)	283 (26%)

Noot: Respondenten konden meerdere strafdoelen kiezen. * $\chi^2(1, N = 1093) = 5,568; p = 0,018$. ** $\chi^2(1, N = 793) = 7,681; p = 0,006$.

5. Conclusie

In dit onderzoek stond de vraag centraal welk effect de huidskleur van de dader heeft op de straftoemtingsbeslissing. Dat werd onderzocht met een experimenteel design, waarbij de ene helft van de respondenten een strafdossier zag met een afbeelding van een dader met een lichte huidskleur, en de andere helft een afbeelding van een dader met een donkere huidskleur. De dataverzameling heeft op twee verschillende momenten plaatsgevonden, in 2017 en in 2021.

Uit analyse van de data van de eerste verzameling blijkt dat er tussen de dader met een lichte huidskleur en die met een donkere huidskleur geen statistisch significante verschillen bestaan in het opgelegde straftype (een tijdelijke of levenslange gevangenisstraf). Ook is er geen significant verschil in de opgelegde duur van de gevangenisstraf. Het enige statistisch significante verschil is dat bij de dader met de donkere huidskleur vaker incapacitatie als strafdoel werd genoemd. Maar dit verschil in strafdoel werkt blijkbaar niet door in de zwaarte van de opgelegde straf, omdat die niet significant verschilt voor de dader met de lichte en die met de donkere huidskleur.

De tweede dataverzameling laat een ander beeld zien: de dader met de donkere huidskleur krijgt vaker een levenslange gevangenisstraf opgelegd. Dit werkt ook door in de opgelegde strafduur: als de levenslange gevangenisstraf wordt meegeteld, is de strafduur voor de dader met de donkere huidskleur langer dan die voor de dader met de lichte huidskleur. Als de levenslange gevangenisstraf niet wordt meegerekend, is er geen statistisch significant verschil in de duur van de opgelegde gevangenisstraf voor beide daders. Ten slotte beogen respondenten bij de dader met de lichte huidskleur vaker vergelding dan respondenten die de dader met de donkere huidskleur zagen. Voor de andere strafdoelen is er geen statistisch significant verschil.

Op basis van de bevindingen van deze experimentele studie kunnen daarom geen eenduidige conclusies worden getrokken. In de eerste dataverzameling worden geen straftoemtingsverschillen gevonden, in de tweede dataverzameling krijgt de dader met de donkere huidskleur vaker een levenslange gevangenisstraf en daardoor ook een langere straf dan de dader met de lichte huidskleur. Ook bleken de strafdoelen die respondenten nastreefden te verschillen: in de eerste dataset werd bij de dader met de donkere huidskleur vaker incapacitatie beoogd, in de tweede dataset werd minder vaak vergelding beoogd dan bij de dader met de lichte huidskleur. Deze verschillen in strafdoelen werken echter niet door in de opgelegde straf: hoewel in de eerste dataset bij de donkere dader vaker incapacitatie wordt beoogd, is daar geen verschil in straftoemeting gevonden. Bij de tweede dataset wordt bij de dader met de lichte huidskleur vaker vergelding beoogd, terwijl die dader juist *lichter* bestraft wordt dan de dader met de donkere huidskleur.⁴⁷

Mogelijk kunnen deze verschillen in uitkomsten tussen de twee dataverzamelingen worden verklaard doordat de deelnemers aan de tweede dataverzameling over het algemeen punitiever zijn dan die van de eerste dataverzameling. Opvallend is overigens dat bij beide groepen een aanzienlijk deel van de respondenten positief

47 Het publiek ziet vergelding (onterecht) vaak als synoniem voor zwaar straffen.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

staat tegenover de stelling ‘Voor bepaalde misdaden zou de doodstraf weer moeten worden ingevoerd’. Van de deelnemers uit 2017 is 18% het daarmee eens of zeer mee eens. Bij de deelnemers uit 2021 is dat 21%. Dat zou de frequente oplegging van de levenslange gevangenisstraf in deze concrete casus kunnen verklaren. Wellicht speelt ook de instructie bij de vraag over de straftoemeting mee. Bij de vraag stond: ‘U mag een tijdelijke gevangenisstraf opleggen van maximaal 30 jaar, of u kunt voor een levenslange gevangenisstraf kiezen’. Door de respondenten de levenslange gevangenisstraf zo voor te houden, kozen zij daar wellicht eerder voor.

6. Discussie

Dit is het eerste onderzoek dat het effect van huidskleur op de straftoemeting heeft onderzocht door in een experiment *alleen* de huidskleur van de verdachte te manipuleren. Bij het experiment kunnen echter diverse kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste dient opgemerkt te worden dat het fictieve strafdossier een zeer ernstig delict omvat. Een man betrapt in zijn woning een inbreker en in de worsteling die daarop volgt, wordt de man doodgeschoten. Dat de respondenten deze zaak ook als zeer ernstig beschouwen, kan worden afgeleid uit het feit dat bijna een kwart van hen een levenslange gevangenisstraf oplegt. Als respondenten vanwege de hoge ernst van het delict een zeer zware straf opleggen (ruim één op de vijf respondenten legt een levenslange gevangenisstraf op), kan sprake zijn van een soort plafondeffect: de delicternst vraagt al om zo'n zware straf dat er minder speelruimte is voor andere kenmerken om de straf te beïnvloeden. Toekomstig onderzoek zou er daarom goed aan doen om het experiment met de afbeeldingen van een dader van wie de huidskleur gemanipuleerd is te herhalen, maar dan niet in een casus over gekwalificeerde doodslag, maar in bijvoorbeeld een casus over woninginbraak.

Een tweede kanttekening betreft de onderzoekspopulatie. Respondenten zijn geworven onder het algemene publiek en in de sociale netwerken van criminologie-studenten, maar zij vormen geen goede afspiegeling van de bevolking. Zo zijn vrouwen, jongeren en mensen met een Nederlandse achtergrond oververtegenwoordigd. Toekomstig onderzoek zou er daarom goed aan doen om het experiment te herhalen met een representatieve steekproef van de bevolking. Op die manier kunnen generaliseerbare bevindingen worden verkregen. Toch kunnen we nu ook al, analoog aan Kampen, De Keijser en Schoep,⁴⁸ met enige voorzichtigheid stellen dat als er geen eenduidig effect van huidskleur op de straftoemeting voor dit specifieke delict wordt gevonden onder respondenten van dit algemene, niet representatieve publiek, het onwaarschijnlijk is dat dit effect wel onder rechters gevonden zou worden: Rechters zouden immers ambtshalve en door opleiding en ervaring gewapend moeten zijn tegen ongewenste invloeden op de straftoemeting. Willen we dit met meer zekerheid kunnen zeggen, dan zou het experiment herhaald moeten worden onder rechters.

48 Kampen, De Keijser & Schoep 2013.

In onderzoek waarbij deelnemers gevraagd wordt in de eigen omgeving een vragenlijst in te vullen, is het voor de onderzoekers niet mogelijk deze omstandigheden te controleren en de identiteit van de deelnemer te achterhalen. Een derde kanttekening is dan ook dat wij uit zijn gegaan van de correctheid van de door de deelnemers opgegeven informatie. De gemiddelde tijden die deelnemers spendeerden per onderdeel geven geen aanleiding om te concluderen dat de experimentele groepen hierin wezenlijk verschillen.

Een vierde kanttekening kan geplaatst worden bij de wijze waarop het onderzoeksmateriaal in het experiment is gepresenteerd. Ten eerste is onbekend welke etniciteit de respondenten aan de dader met de lichte huidskleur toewijzen. Deze dader zou door respondenten bijvoorbeeld best als Marokkaans gezien kunnen zijn. Aangezien Marokkanen vaak met criminaliteit geassocieerd worden – vooral door mensen die veel vooroordelen hebben⁴⁹ –, kunnen de dader met de lichte en die met de donkere huidskleur allebei stereotiepe beelden van gevaarlijkheid oproepen. Toch hebben we met de tweede dataverzameling wel een significant verschil gevonden. Dat kan er mogelijk op duiden dat de dader met de donkere huidskleur toch gevaarlijker wordt gevonden dan de dader met de lichte huidskleur – hoewel dat niet terug te zien is in de strafdoelen die de respondenten nastreefden. Een tweede opmerking bij de manipulatie is dat veel respondenten van de tweede dataverzameling aan het einde van de vragenlijst niet meer wisten dat zij de dader met de donkere huidskleur hebben gezien. Dat komt wellicht doordat het strafdossier nog meer (visuele) informatie bevatte, zoals een foto van het letsel van het slachtoffer. Bij de meeste respondenten die de foto van de dader met de donkere huidskleur hebben gezien, kan de huidskleur daarom niet bewust de straftoemeting hebben beïnvloed. Waarschijnlijk hebben zij de huidskleur van de dader onbewust meegewogen bij hun straftoemetingsbeslissing.

Ten vijfde is de validiteit van het onderzoek beperkt doordat de respondenten door een online strafdossier heen klikten, waarin de huidskleur van de verdachte slechts op één pagina zichtbaar was. Er was dus maar een kort moment waarop de huidskleur van de verdachte de straftoemetingsbeslissing van de respondenten kon kleuren. Dat is heel anders in een echte rechtszaak, waar rechters de verdachte veel langer voor zich zien. Bovendien heeft een statisch beeld minder effect dan een videobeeld of een 'live' beeld. Om te onderzoeken in hoeverre de huidskleur van de verdachte beslissingen van rechters beïnvloedt in de rechtszaal, zou toekomstig onderzoek een experiment in de rechtszaal moeten doen, waarin de rol van de verdachte gespeeld wordt door een acteur met een lichte of door een acteur met een donkere huidskleur. Dat is wel een hele uitdaging, omdat het vergt dat hetzelfde 'toneelstukje' vele tientallen malen op exact dezelfde wijze uitgevoerd zou moeten worden. Kampen, De Keijser en Schoep wezen er ook al op dat het bij experimenten met een live component heel moeilijk is om ongewenste ruis buiten de deur te hou-

49 R. Dotsch, D.H.J. Wigboldus & A. van Knippenberg, 'Biased allocation of faces to social categories', *Journal of Personality and Social Psychology* 2011, 6, p. 999-1014.

Sigrid van Wingerden, Lotte van Dillen & Gabry Vanderveen

den.⁵⁰ Wellicht biedt een experiment door middel van virtual reality hier mogelijkheden.⁵¹

Gezien de heterogene bevindingen van het effect van huidskleur, en de beperkingen aan dit huidige onderzoek, is het belangrijk om in toekomstig onderzoek aandacht te blijven besteden aan de rol die de huidskleur of etniciteit van de verdachte speelt bij beslissingen over vervolging, veroordeling en bestraffing, omdat inzicht in vraagstukken over ongelijkheid en discriminatie uitermate relevant is voor de legitimiteit van het rechtssysteem en oordelen daarover.

50 Kampen, De Keijser & Schoep 2013.

51 J.L. van Gelder, 'CRIME Lab: pleidooi voor een nieuwe en vernieuwende criminologie', *Justitiële Verkenningen* 2016, 1, p. 64-78.